

KARIN BOJS
AZ ÉN EURÓPAI CSALÁDOM

Fordította Harrach Ágnes

KARIN BOJS

**AZ ÉN EURÓPAI
CSALÁDOM**

54 000 ÉV GENETIKAI ÖRÖKSÉGE

TYPOTEX

SWEDISH ARTSCOUNCIL

The cost of this translation was defrayed by a subsidy from the Swedish Arts Council, gratefully acknowledged.

A fordítás a következő kiadás alapján készült:
Min europeiska familj. De senaste 54 000 åren

© Karin Bojs, 2015

First published by Albert Bonniers Förlag, Sweden, in 2015

Published by agreement with the Kontext Agency

Hungarian translation © Harrach Ágnes, 2021

Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2021

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978-963-493-104-1

Kedves Olvasó!

Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!

Újabb kiadványainkról, akcióinkról a www.typotex.hu

és a facebook.com/typotexkiado oldalakon értesülhet.

Typotex Kiadó

Alapította Votisky Zsuzsa, 1989

A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók

és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Németh Kinga

Főszerkesztő: Horváth Balázs

Felelős szerkesztő: Kovács Zoltán

Tördelés: Fodor Gábor

A borítót Eva Lindeberg terve alapján Janković Milán készítette.

Készült a Pauker Nyomdában

Felelős vezető: Vértes Gábor

Tartalom

A temetés 9

A vadászok 13

A Trollgyerek 54 000 évvel ezelőtt 15

A neandervölgyiek Lipcsében 18

A furulyások 34

Elsőként Európában 41

Mamutok Brünmben 49

Crô-Magnon 53

Az első kutya 65

Dogger-föld 71

Véget ér a jégkorszak 77

Sötét bőr, kék szem 90

Az éghajlat és az erdő 96

Számi lennék? 100

Megjelenik életünkben a kerámia 109

Jönnek a földművesek 113

A földművesek 117

Szíria 119

Csónakkal Ciprusra 121

Az első sör 129

A földművesek nyugatra hajóznak 140

Sírokra épült házak 146

Konfliktusok Pilsenben és Mainzban 153

Vetés és napfelkelte 159

A földművesek partra szállnak Skánéban 164

Ötzi	168
Falbygden, Falköping város környéke	172
Vadászgének és földművesgének	184

Az indoeurópaiak 189

Az első lovak	191
A DNS-nyomok keletre vezetnek	202
Harci balták	212
A harangedényesek, a kelták és Stonehenge	220
A nebrai korong Halléban	225
A sziklavészetek népe	230
Vas és pestis	241
Vajon viking vagyok?	246
Az anyák	261
Hitler és Sztálin öröksége	271

A fa és a forrás	277
Kérdések és válaszok a DNS-sel kapcsolatban	281
Köszönetnyilvánítás	287
Hivatkozások, ajánlott irodalom és utazási tanácsok	288

Anitának és Görannak,
akiktől a génjeimet örököltem

A temetés

Mialatt ezen a könyvön dolgoztam, meghalt az édesanyám, Anita Bojs. Temetésére számos barát és ismerős jött el – lényegesen többen, mint remélni mertem. Viszont nagyon kisszámú volt a rokonság. Mindannyian elfértünk az első padban, a bátyám és én házastársainkkal, valamint a három szépen felöltöztetett unoka.

Kora nyár volt, virágzott az orgona a göteborgi Vasa-templom kertjében. Közösén énekeltek az ismert svéd egyházi énekeket, *Den blomstertid nu kommer* (Virágot bont minden ág), majd *Härlig är jorden* (Oly csudás itt e táj). Én választottam az utóbbi éneket, mert úgy érzem, néhány sora nagy vigaszt nyújt: *Tidevarv komma, tidevarv försvinna, släkten följa släktens gång* (Nemzedékek, korok egymásba fonódva, követik egymást, örök idők óta).¹

A templomi búcsúztatás utáni családi megemlékezésen tartottam egy rövid beszédet. Elsősorban a gyerekekhez, az unokákhoz szóltam, szerettem volna, ha a körülmények ellenére büszkék lennének nagymamájukra. Ők már csak egy idős nénit ismerhettek, akit megviselt a sors, és akinek sokat ígérő karrierje már életének ötvenes éveiben véget ért. Akkor jelentkezett egy sor súlyos probléma: betegségek, válás, konfliktusok, függőség...

Ezért az unokáknak és a többi vendégnek édesanyám életének első feléről beszéltem. A kitűnő tanulóról, aki annak ellenére, hogy lány volt, és egyszerű körülmények közül származott, a híres Karolinska Intézetben (Orvostudományi Egyetem) tanulhatott. Meséltem gyermekkoráról, mikor egy kis bányatelepülés népiskolájának emeleti lakásában laktak, ahol Berta, anyai nagyanyám tanítónősködött. Pénzüik nemigen volt, mégis gazdagok voltak, összetartoztak, tudásszomj, zene, művészet és irodalom töltötte ki napjaikat.

Idéztem néhány sort édesanyám naplójából, amelyre hátrahagyott dolgai közt bukkantam. „Szigorúan titkos”, ez állt a borítón gyerekes írással. Egy

1 Fordította Jaskó István.

nyár emlékeit írta le benne, amikor néhány hetet Värmland tartományban töltött a nagymamájánál, tehát az én anyai dédanyámnál, Karolina Turesson-nál, alig negyven kilométerre a norvég határtól. Odaát tombolt a II. világháború. De az unokatestvérek hancúrozása a csillogó Värmeln-tó stégjén felhőtlenül boldog volt, így utólag nézve.

Én soha nem találkozhattam anyai nagyanyámmal vagy anyai dédanyámmal. Széthullott családom számtalan problémája miatt alig-alig találkoztam rokonokkal. Talán épp ezért törtem annyit a fejem azon, hogy kik is lehettek a rokonaim, vajon honnan jöttek. Tízéves korom óta izgatnak ezek a kérdések.

Apai nagyanyámmal, Hildával és nagyapámmal, Erickel legalább néhány-szor találkozhattam. A látogatásaink náluk gyermekkorom legszebb emlékei közé tartoznak. Olyan jó illata volt a kalmari házuknak! A falak telis-tele festményekkel, és nagyapa saját kezűleg díszítette képeivel az ajtókat, a falakat és a bútorokat. Nagymama és nagyapapa szívesen mesélt a saját gyerekkoráról, de korábban élt rokonokról már nem.

Most, felnőttkoromban hozzáértő családfakutatóktól kaptam segítséget, hogy felkutassam Berta, Hilda és Eric családját sok-sok generációra visszamenően. Fiatalon nevetségesnek találtam a genealógiát, ám felnőttként több tiszteletet érzek iránta. Rádöbbsentem, hogy az ősök iránti érdeklődés mennyire fontos része a világ számos kultúrájának. Sok, írással nem rendelkező népcsoport tagjai akár tíz generációig is fel tudják sorolni felmenőiket – ez körülbelül ugyanannyi, amennyire a sikeres svédországi genealógusok vissza tudják keresni őseiket. A Bibliában hosszú családi láncokat olvashatunk, a legregebbieket több mint kétezer éve írták le, s azelőtt is már időtlen idők óta szálltak szájról szájra.

A bibliai korok óta jelentősen javultak felmenőink kutatásának módszerei. A technika épp napjainkban páratlan fejlődésen megy keresztül. Mintegy ötven évvel ezelőtt néhány úttörő kutató elkezdte összehasonlítani a vércsoportokat és az egyes genetikai markereket, így próbálták vizsgálni a rokoni kapcsolatokat és a történelmi népvándorlásokat. Akkoriban alig néhány éve tudtak a DNS-molekulák létezéséről, s mindössze a tudósok nagyon szűk köre volt e tudás birtokában. Csupán 1955-ben vált először lehetővé, hogy egyetlen parányi baktérium teljes DNS-állományát megvizsgálják. Ezután viszont szédületes sebességet vett a fejlődés. Tulajdonképpen sokkal drámább a változás a biotechnika területén, mint a számítástechnikában, csakhogy a számítógépek, a telefonok és az internet újdonságai jóval inkább láthatók a széles közönség számára. A számítástechnikai iparban szokták emlegetni Moore törvényét, mely szerint a számítógépek kapacitása kétévenként meg-

duplázódik. A DNS-szekvenciák leolvasásának fejlődése ennél sokkal gyorsabb.

Néhány év óta lehetőség van arra, hogy mindössze pár óra alatt teljes elemzést kapjunk egy ember teljes genetikai örökítőanyagáról. Sőt, a kutatók több tízezer éve – kivételes esetekben több százezer éve – halott emberek DNS-állományát is tudják analizálni. Egy ilyen elemzés, amelynek ára néhány évtizede még milliókra rúgott, ma már néhány száz koronáért elérhető. Az árak látványos csökkenésének köszönhetően a szakemberek világán túl is egyre jobban terjed ez a technika. Már a családfakutatást végző magánszemélyek is elkezdték használni a DNS-kutatás eredményeit. A DNS-szekvenciák apró eltéréseinek segítségével ismeretlen másod- és harmadfokú unokatestvérekre vagy még sokkal régebben – a legutóbbi jégkorszakban, netán még korábban – élt rokonokra bukkanhatunk.

A DNS-technika fejlődését tudományos újságíróként, a *Dagens Nyheter* című országos napilap tudományos főszerkesztőjeként figyeltem közelről az elmúlt tizennyolc évben. Szemmel követhettem a bűnügyi technika, az orvostudomány és a biológiai kutatás terén végbemenő forradalmi változásokat, majd azt, hogy újabban a régészet és a történelem terén is egyre gyakrabban hasznosítják a DNS-technikát.

Jelen könyv kísérlet arra, hogy összefonjam a szálatkat: a professzionális tudósok Európa korai történelmére vonatkozó legújabb eredményeit saját családom történetével. Munkám során tíz országba látogattam el, több száz tudományos tanulmányt olvastam el, és hetvennél több kutatóval készítettem interjút. Most már kezdenek kirajzolódni előttem a szálak, amelyek összekötik anyai dédanyám, Karolina, apai nagyanyám, Hilda és apai nagyapám, Eric életét az emberiség történelmében réges-rég lejátszódott eseményekkel. Ezekon a leszármazási szálakon osztozom Európa népességének legnagyobb részével.

Kezdjük tehát egy olyan eseménnyel, amely korai rokonainkkal történt a Genezáreti-tó közelében körülbelül 54 000 évvel ezelőtt.

A VADÁSZOK

*Annika szülte Märtát, aki Karin édesanyja lett.
Karin szülte Annikát, aki Karin édesanyja lett.
Karin szülte Kajsát, aki Karolina édesanyja lett.
Karolina szülte Bertát, aki Anita édesanyja lett.
Anita szülte Karint.*

A Trollgyerek 54 000 évvel ezelőtt

A nő, aki később a rokonom lesz, gyors léptekkel halad a lejtőn. Siet le a völgybe a tóhoz, amelyet ma Genezáreti-tónak nevezünk. Akkor a tó víztükre sokkal nagyobb volt. Korunk geológusai a formája után a Lisan nevet adták a korabeli tónak, melynek jelentése „nyelv”. Hogy a nő és az a csoport, amelyhez tartozott, milyen nevet használt a nagy vízre, nem tudjuk.

A nő fiatal és karcsú, haja göndör és fekete, bőre sötétbarna. Ő maga meztelen, mindössze derekán van egy fonott zsinór. Erről a derékszínorról pirosra és zöldre festett kagylóhéjak csüngenek, és ritmikusan lengnek minden lépésére. Két meztelen melle között egy amulett függ bőrszíjon – gazellaszarvból készült kicsiny madáralak.

Fenn a hegyen egy férfival találkozott, akinek ivarsejtjei most ott lapulnak a méhében. A férfi körülbelül ugyanolyan magas volt, mint ő, de sokkal erősebb. Lehet, hogy erőszakkal tette magáévá, és ha így volt, nemigen volt esélye a védekezésre. A férfi arca nem hasonlított azoknak a férfiaknak az arcához, akikkel addig találkozott. Orra sokkal nagyobb és szélesebb volt, s az egész arca valahogy előreugrott. A férfi szeme is barna volt, de a bőre világosabb, és a haja egyenes szálú. Főleg a szaga volt teljesen más. De a nő ezt csak akkor érezte, amikor a férfi egész közel került hozzá. Fanyar és idegen szaga volt.

Annak ellenére, hogy a férfi és a nő annyira különböző volt, a nő testében elkezdett növekedni a gyermek. Amikor eljött az ideje, hogy megszüljön, már tél volt. A kicsiny csapat még mindig a Lisan-tó partján tartózkodott, de néhány tíz kilométerrel délebbre vonultak, vissza a régi hazájuk irányába, ahonnan egykor eljöttek. A sziklafalnak támasztva felverték néhány egyszerű szélvédő alkotmányt, és remélték, hogy nyugtuk lesz azoktól a lényektől, amelyek az új hazában mutatkoztak. A Másfélék. Vagy a trollok, ahogy néha nevezték őket. Hűvös eső esett. Már nem nyíltak a piros tulipánok, mindössze néhány száraz kóró lengedezett a tó partján.

Nehéz szülés volt, de a nő és a gyerek is túlélte. Fiú született – szokatlanul nagy és erős fiúcska. Rokonom belecsavarta egy gazellabőrbe, és óvatosan lerakta a száraz fűből összehordott ágyra. Három nap múlva a sámannő tartott egy szertartást. Vadul táncolt, amíg fel nem ért az istenekhez. A többiek ezalatt a tűz körül ültek és énekeltek. Amikor a sámán visszatért közéjük az istenek világából, sok mindent mesélt nekik a gyerek jövőjéről. Azt mondta, hogy a fiúcskának sok-sok leszármazottja lesz. A világ minden tájára elvándorolnak majd, és minden földön elterjednek végeláthatatlanul. – Az istenek fiának fogják nevezni, s az istenek adjanak erőt neked is, hogy fel tudd nevelni – mondta a sámán az újdonsült anyának. Nem szokott ilyen különös szavakat mondani a megszületett gyerekekkel kapcsolatban. De a sámán bölcs volt. Megértette, hogy a nőre, aki később a rokonom lesz, külön feladatot kell kiszabni, hogy a gyerek életben maradjon. A csapat nem veszíthet el több gyermeket, mert akkor nincs esélyük a túlélésre az új hazában.

A kisfiú szerencsére erős és egészséges volt. Jó étvágyal evett. Először anyatejet, majd lekapart húst és különböző növényeket. A patakokból ivott vizet, és még csak nem is fájt a hasa tőle. Ám nem pontosan ugyanúgy nézett ki, mint a többi gyerek. Világosabb volt a bőre. Kisebb álla volt, amely furcsán behajlott a nyaka felé. A szemöldöke is vastagabb volt. Amikor megnőtt a haja, nem lett göndör, hanem hosszú, egyenes tincsekben lógott. Amikor nem hallotta az anyja, a többiek Trollgyereknek nevezték. Szeretettel mondták, de sejtették, hogy honnan származik.

Egy idő múlva mégis elmerészkedtek az északra lévő hegyekig annak ellenére, hogy ott voltak a Másfélék. Az a terület, amelyet ma Galileának hívunk, nagyon alkalmas volt az életre – tele gazellákkal, őstulkokkal és más vaddal. Találtak egy hatalmas, pompás mészkőbarlangot, amely védelmet nyújtott a tél ellen. Csak ritkán pillantottak meg valakit a Másfélék közül, leginkább csak a messzi távolból. Azok nagyon furcsán beszéltek, nem lehetett érteni, mit mondanak, és a ruhájukat egyáltalán nem díszítették semmivel sem.

A Trollgyerek későn tanult meg beszélni, és a többi gyerektől eltérően nem kedvelte a meséket. De a pattintott kővel, a fával és a bőrrel ugyanolyan ügyesen bánt, mint bárki más. Csak meg kellett mutatni, hogyan csinálja. A telek akkortájt szokatlanul hidegek, csapadékosak és kemények voltak. Sok kisgyerek megbetegedett, néhányan meg is haltak. De a Trollgyerek szépen

nőtt, és egyre erősebb lett. A csoport jól viselte gondját. Külön is odafigyeltek rá, ahogy az már a kissé más csapattagok esetében lenni szokott. Azonkívül – de ezt sosem mondták ki hangosan – féltek is kissé, hogy valaki majd jön, és elveszi tőlük.

Néhány évvel később meghalt az anya, de semmit sem árult el a férfiről, akivel találkozott azon a tavaszi napon, amikor virágoztak a piros tulipánok a lejtőkön. És a sámán szava valóra vált. A Trollgyereknek valóban számtalan utóda lett, akik szétszóródtak a világ minden tájára végeláthatatlanul.